

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 361

Agrobiznes 2014

Rozwój agrobiznesu

**w okresie 10 lat przynależności Polski
do Unii Europejskiej**

Redaktorzy naukowci

Anna Olszańska

Joanna Szymańska

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Joanna Świrska-Korlub

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Małgorzata Czupryńska

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-462-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Halina Bartkiewicz , Czynniki wpływające na decyzje o obrocie ziemią rolniczą na przykładzie województwa lubuskiego.....	11
Katarzyna Boratyńska , Mechanizm bankructwa wybranego przedsiębiorstwa spożywczego	20
Katarzyna Domańska, Anna Nowak , Konkurencyjność polskiego rolnictwa na rynku Unii Europejskiej	29
Ludosław Drelichowski, Grzegorz Oszućik , Niektóre uwarunkowania rozwoju agrobiznesu w okresie po akcesji Polski do Unii Europejskiej	38
Maciej Dzikuć , Znaczenie wykorzystania współspalania biomasy w produkcji energii elektrycznej w Polsce	48
Maria Golinowska , Tendencje do zmian w nakładach na chemiczną ochronę rolnictwa w Polsce po roku 2004	57
Michał Jasiulewicz , Potencjał agrobiomasy lokalnej podstawą rozwoju biogazowni na przykładzie województwa zachodniopomorskiego	66
Elżbieta Kacperska , Konkurencyjność polskich artykułów rolnospożywczych na rynku Unii Europejskiej w latach 2004-2012.....	78
Halina Kałuża, Agnieszka Ginter , Innowacje w gospodarstwach rolniczych młodych rolników.....	89
Agnieszka Komor , Zmiany w rozmieszczeniu i specjalizacji regionalnej przemysłu spożywczego w układzie wojewódzkim	99
Jolanta Kondratowicz-Pozorska , Wsparcie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2004-2013 i w perspektywie 2014-2020.....	108
Jerzy Kopiński , Trendy zmian głównych kierunków produkcji zwierzęcej w Polsce w okresie członkostwa w UE	117
Jakub Kraciuk , Znaczenie produktów rolnospożywczych w polsko-niemieckiej wymianie handlowej	130
Barbara Kutkowska , Rolnictwo dolnośląskie 10 lat po akcesji do Unii Europejskiej	139
Robert Mroczek, Mirosława Tereszczuk , Zmiany w polskim przemyśle mięsnym po przystąpieniu do Unii Europejskiej.....	152
Wiesław Musiał, Tomasz Wojewodziec , Innowacyjność w zakresie gospodarowania ziemią rolniczą w regionach rozdrobnionych agrarnie.....	162
Grażyna Niewęglowska , Gospodarstwa ekologiczne – szansą czy zagrożeniem dla polskiego rolnictwa?	169

Mirosława Marzena Nowak , Spółdzielczość mleczarska w okresie przynależności Polski do UE	177
Łukasz Popławski , Kierunki wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w opinii mieszkańców gminy Słupia Jędrzejowska	186
Henryk Runowski , Kształtowanie się dochodów gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej	195
Małgorzata Rutkowska-Podołowska , Zielone światło dla zysku – inwestycje ekologiczne	206
Adam Sadowski , Zmiany agrarne w polskim rolnictwie jako efekt przekształceń systemowych	215
Grzegorz Ślusarz, Marek Cierpiał-Wolan , Przeobrażenia strukturalne w rolnictwie Podkarpacia w dekadzie pełnego członkostwa Polski w UE	226
Iwona Szczepaniak , Strategie konkurencji stosowane przez polskich producentów żywności na rynku Unii Europejskiej	238
Elżbieta Jadwiga Szymańska , Zmiany strukturalne na rynku wieprzowiny w Polsce po integracji z Unią Europejską	249
Izabela Wielewska , Zainteresowanie upowszechnieniem inwestycji z zakresu odnawialnych źródeł energii w agrobiznesie	260
Aldona Zawajska , Zjawisko zagrabiania ziemi w kontekście praw własności	269
Dariusz Żmija , Innowacyjność przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce	281
Maria Zuba-Ciszewska, Jan Zuba , Wpływ struktury i cen sprzedanych produktów mleczarskich na efektywność sprzedaży wybranej spółdzielni mleczarskiej w różnych okresach	290

Summaries

Halina Bartkiewicz , Factors influencing decisions on trading agricultural land on the example of the Lubuskie Voivodeship	19
Katarzyna Boratyńska , Mechanism of bankruptcy of selected food industry company	28
Katarzyna Domańska, Anna Nowak , Competitiveness of Polish agriculture on the European Union market	37
Ludosław Drelichowski, Grzegorz Oszućik , Some conditions for the development of agribusiness in the period after the Polish accession to the European Union	46
Maciej Dzikuć , The importance of biomass co-firing in electricity production in Poland	56
Maria Golinowska , Trends in changes of expenditure on chemical plant protection in Poland after 2004	65
Michał Jasiulewicz , Local agri-biomass potential as a basis of the biogas plants development on the example of West Pomeranian Voivodeship	76
Elżbieta Kacperska , Competitiveness of Polish agro-food products on the EU market in the years 2004-2012	88

Halina Kaluża, Agnieszka Ginter , Innovations in agricultural farms of young farmers	98
Agnieszka Komor , Changes in arrangement and regional specialization of food industry in voivodeship system	107
Jolanta Kondratowicz-Pozorska , Support for ecological farms in Poland in 2004-2013 and in the perspective of 2014-2020	116
Jerzy Kopiński , Trends of changes of the main kinds of animal production in Poland in the period of its membership in the UE	128
Jakub Kraciuk , The role of agri-food products in the German-Polish trade..	138
Barbara Kutkowska , Lower Silesian agriculture after 10 years since the accession to the European Union	151
Robert Mroczek, Mirosława Tereszczuk , Changes in the Polish meat industry after the accession to the European Union	160
Wiesław Musiał, Tomasz Wojewodziec , Innovativeness in management of agricultural land in regions with agrarian fragmentation	168
Grażyna Niewęglowska , Organic farms – an opportunity or a threat for Polish agriculture?	176
Mirosława Marzena Nowak , Dairy cooperatives during the Polish membership in the EU	185
Łukasz Popławski , Directions of multifunctional development of rural areas in the opinion of inhabitants of Słupia Jędrzejowska commune	194
Henryk Runowski , Shaping incomes of agricultural farms in the European Union	205
Małgorzata Rutkowska-Podolowska , Green light for profit – environmental investments	214
Adam Sadowski , The agrarian structure changes in Polish agriculture as a result of the systemic transformations	225
Grzegorz Ślusarz, Marek Cierpiał-Wolan , Structural changes in agriculture in Podkarpacie in the decade of Poland's full membership in the European Union	237
Iwona Szczepaniak , Competition strategies used by Polish food producers on the market of the European Union	248
Elżbieta Jadwiga Szymańska , Structural changes in the pigmeat market after Polish integration with the European Union	259
Izabela Wielewska , Interest in popularization of investments in renewable energy sources in agribusiness	268
Aldona Zawojcka , The phenomenon of land-grabbing in the context of property rights	280
Dariusz Żmija , Innovative character of food industry companies in Poland..	289
Maria Zuba-Ciszewska, Jan Zuba , The influence of the structure and prices of sold dairy products on the efficiency of sales of a selected milk cooperative in different periods of time	299

Barbara Kutkowska

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

ROLNICTWO DOLNOŚLĄSKIE 10 LAT PO AKCESJI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie przemian w rolnictwie dolnośląskim po przyjęciu WPR. Źródłem materiałów była statystyka powszechna oraz informacje ARIMR. W pracy wykorzystano metodę analizy porównawczej. Po 2002 roku liczba gospodarstw zmniejszyła się o 30%. Dotyczy to gospodarstw najmniejszych. Jednocześnie następuje proces koncentracji gruntów rolnych w gospodarstwach dużych, o powierzchni powyżej 50 ha i 100 ha. Zasoby gospodarstw rolnych przesunęły się w stronę produkcji roślinnej, głównie zbóż i rzepaku, co uwidoczniło się w strukturze produkcji globalnej. Środki finansowe uzyskane w ramach WPR zapoczątkowały procesy modernizacyjne w gospodarstwach.

Słowa kluczowe: Wspólna Polityka Rolna, rolnictwo, Dolny Śląsk.

DOI: 10.15611/pn.2014.361.14

1. Wstęp

Konsekwencją wejścia Polski do UE było objęcie naszego kraju regułami Wspólnej Polityki Rolnej. Akcesja do UE dała możliwość sięgnięcia przez polski sektor rolno-spożywczy po środki finansowe z budżetu unijnego. Reformy WPR utrwaliły dwufilarowy charakter jej finansowania i tak filar pierwszy bazuje na takich instrumentach, jak: płatności obszarowe oraz interwencja rynkowa. Instrumenty filaru drugiego mają za zadanie stymulowanie przemian modernizacyjnych wzmacniających konkurencyjność tego sektora na rynku UE, a także na rynkach globalnych, poprawa stanu środowiska terenów wiejskich oraz dywersyfikacja działalności gospodarczej i podniesienie jakości życia mieszkańców wsi [Hardt 2007; Kutkowska 2010]. Pomoc dla sektora rolnego finansowana z budżetu unijnego zainicjowana została już w roku 2002 w ramach programu przedakcesyjnego SAPARD¹. Wspieranie rolnictwa i terenów wiejskich po akcesji, w latach 2004-2006, odbyło się według Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, natomiast działania o charakterze modernizacyjnym wchodziły w skład Sektorowego programu ope-

¹ Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development.

racyjnego „Rolnictwo”. Po roku 2006 kontynuacją obu tych programów operacyjnych stał się Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) 2007-2013 [Wieliczko 2006; Wigier 2013]. Był on podstawą do skierowania znaczącego strumienia wsparcia finansowego nie tylko do gospodarstw rolnych, ale także dla realizacji przedsięwzięć pozarolniczych na obszarach wiejskich. Powszechnym instrumentem wspierania dochodów rolniczych po 2004 roku stały się płatności obszarowe, z których w kraju skorzystało 87% użytkowników gospodarstw o areale powyżej 1ha [Kozera 2011]. Unijne środki finansowe przeznaczone dla sektora rolnego, w skali w nieporównywalnie większej niż w poprzednich okresach, przyczyniły się do poprawy sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych i zainicjowały oraz zdynamizowały przemiany strukturalne o charakterze modernizacyjnym na polskiej wsi. Partycypacja Polski w WPR wiązała się także z koniecznością przemian strukturalnych w zakładach przemysłu rolno-spożywczego i w gospodarstwach rolnych zapewniających przestrzeganie norm i standardów jakościowych, limitów produkcyjnych, standardów środowiskowych oraz dobrostanu zwierząt. Na reguły WPR nałożyły się także procesy globalizacyjne w coraz większym stopniu wymuszające zachowania konkurencyjne producentów rolnych.

2. Cel i metody

Celem opracowania jest ukazanie przemian, jakie zaszły w rolnictwie dolnośląskim w ostatnim dziesięcioleciu po integracji Polski z UE. W pracy postawiono następujące pytania badawcze:

- 1) jak zmieniła się struktura obszarowa i średnia powierzchnia gospodarstwa dolnośląskiego na tle kraju?
- 2) czy następuje koncentracja gruntów, czy polaryzacja struktury obszarowej?
- 3) jak zmieniła się liczba gospodarstw prowadzących działalność rolniczą oraz tych, które łączą aktywność rolniczą z działalnościami pozarolniczymi?
- 4) czy nastąpiły zmiany w strukturze użytkowania gruntów rolnych i w strukturze organizacji produkcji w gospodarstwach?
- 5) czy zdynamizowane zostały procesy inwestycyjne jako warunek przemian modernizacyjnych w gospodarstwach?
- 6) jaki był wpływ finansowania rolnictwa dolnośląskiego z budżetu unijnego w ramach poszczególnych programów operacyjnych WPR na powyższe zmiany?

Materiał źródłowy pozyskano metodą dokumentacyjną i są to dokumenty statystyki powszechnej (PSR 2002, PSR 2010, materiały US we Wrocławiu i GUS) oraz zestawienia pochodzące z dokumentów Agencji Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa. Przy opracowaniu danych źródłowych wykorzystano metodę analizy porównawczej.

3. Finansowanie rolnictwa dolnośląskiego w ramach programów operacyjnych WPR

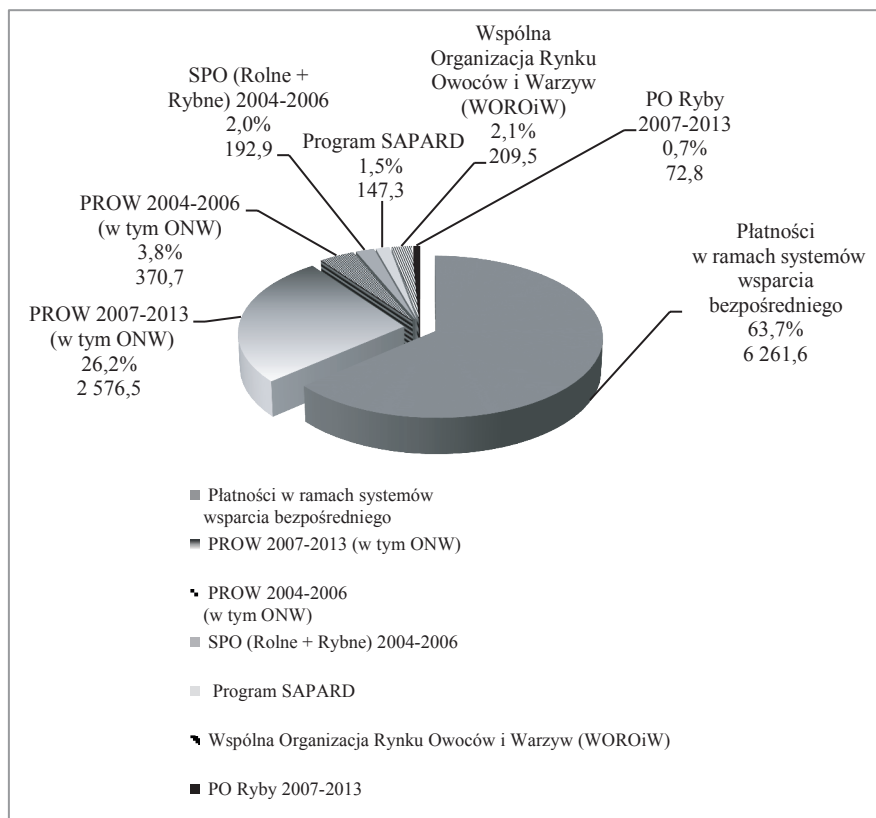
W latach 2002-2014² do sektora rolnego i na obszary wiejskie woj. dolnośląskiego skierowano wsparcie finansowe w wysokości prawie 10 mld złotych, co stanowi około 6% krajowej kwoty unijnego dofinansowania i jest proporcjonalne do udziału areалу ziem rolniczych województwa w skali kraju. Około 64% tej kwoty stanowiły płatności bezpośrednie (wykres na rys. 1). Z płatności tych skorzystało 95% gospodarstw prowadzących działalność rolniczą. Drugim ważnym strumieniem dofinansowania rolnictwa dolnośląskiego był program operacyjny PROW 2007-2013, w ramach którego sektor rolny na Dolnym Śląsku otrzymał 2,5 mld złotych wsparcia, co stanowi ponad 26% ogólnego dofinansowania. W programie tym zawarte są działania współfinansujące modernizację gospodarstw rolnych, inwestycje w zakładach przemysłu rolno-spożywczego, pomoc dla młodych rolników oraz wsparcie rolnictwa usytuowanego na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) i rolnictwa ekologicznego. Pozostałe programy operacyjne w skali finansowania rolnictwa dolnośląskiego miały mniejsze znaczenie, niewielkie znaczenie miało również wsparcie interwencji rynkowej w ramach Wspólnej Organizacji Rynku Owoców i Warzyw. Zauważa się duże zróżnicowanie poziomu wsparcia między powiatami woj. dolnośląskiego. Największe wsparcie unijne uzyskali rolnicy i mieszkańcy wsi z powiatów: wrocławskiego, legnickiego, średzkiego, ząbkowickiego i kłodzkiego, najniższe natomiast z powiatów zgorzeleckiego i lubańskiego [Kutkowska, Hasiński 2013]. Wynika to z odmiennych uwarunkowań klimatyczno-glebowych i ekonomicznych produkcji rolniczej powiatów dolnośląskich. Programy wsparcia sektora rolnego miały wpływ na przemiany strukturalne rolnictwa dolnośląskiego.

4. Przekształcenia strukturalne w rolnictwie dolnośląskim

Przekształcenia strukturalne w rolnictwie należą do najbardziej istotnych z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego. Rolnictwo ze względu na swoją specyfikę jest sektorem gospodarki objętym szczególną kontrolą państwa, obecnie zasadami WPR. W sytuacji narastającej konkurencji i postępującej globalizacji konieczne jest wnikliwe przyglądanie się procesom zachodzącym w rolnictwie, w tym także przemianom obszarowym. Gospodarstwa rolne powinny bowiem dysponować odpowiednim arealem gruntów, zapewniającym określony poziom dochodów, uwzględniając profil prowadzonej produkcji. Ziemia jako jeden z podstawowych czynników produkcji rolniczej warunkuje możliwości rozwojowe gospodarstw [Berbeka 2012]. Zmiany struktury agrarnej wiążą się ze zmianą liczby gospodarstw rolnych, ich przeciętną powierzchnią, z procesami koncentracji gruntów w gospodarstwach większych ob-

² Do końca lutego 2014 r.

szarowo oraz z zaangażowaniem rolników w działaniach na rzecz integracji poziomej, czego instytucjonalnym wyrazem są grupy producentów rolnych.

Rys. 1. Struktura pomocy udzielonej przez ARiMR³ dla województwa dolnośląskiego w ramach programów współfinansowanych z UE w latach 2002-2014 (w mln złotych i w %)⁴

Źródło: [Wsparcie ARiMR... 2014]

Zmiana liczby gospodarstw rolnych i ich struktury obszarowej

Po roku 2000 nastąpił spadek liczby gospodarstw rolnych. Według danych PSR 2010 gospodarstw rolnych na Dolnym Śląsku obecnie jest już tylko 107 tys., w tym 63 tys. powyżej 1 ha, czyli o prawie 30% mniej niż w roku 1996. W latach 2002-2010 zmniejszeniu uległa liczba gospodarstw rolnych, które prowadzą działalność rolniczą. Szczególnie wyraźnie zmniejszyła się liczba gospodarstw ogółem (o 24%), podczas gdy dynamika spadku liczby gospodarstw rolnych prowadzących działalność

³ Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

⁴ Według stanu na dzień 28 lutego 2014 r.

ność rolniczą była nieco mniejsza (16%). Na różnicę tę wpływ miał wprowadzony w 2004 roku system dopłat bezpośrednich, skierowany do gospodarstw aktywnych rolniczo. Największą dynamikę spadku w odniesieniu do roku 2002 obserwuje się wśród gospodarstw najmniejszych – do 1 ha (19%) i od 1-5 ha (16%). Znacząco wzrosła natomiast liczba gospodarstw obszarowo większych, o powierzchni powyżej 50 ha i 100 ha (odpowiednio o 49% i 97%). W gospodarstwach powyżej 50 ha znajduje się 52% użytków rolnych województwa. Widoczne w analizowanym okresie procesy koncentracji gruntów w większych jednostkach gospodarczych to rezultat systemu finansowania rolnictwa w ramach WPR⁵, a także mechanizmów rynkowych i procesów globalizacyjnych. Koncentracja gruntów jest korzystna z punktu widzenia lepszego wykorzystania czynników produkcji: pracy i sprzętu rolniczego, a także możliwości wykorzystywania ekonomicznych efektów skali produkcji. Integracja Polski z UE i korzyści finansowe stąd płynące wpłynęły na wzrost cen gruntów rolnych i stawek czynszu dzierżawnego, co przyczyniło się do spotęgowania procesu koncentracji ziemi rolniczej w gospodarstwach obszarowo większych i pogłębiło niechęć rolników do wyzbywania się gruntów rolniczych, a także wywołało zwiększenie popytu na ziemię rolniczą [Berbeka 2012; Sikorska 2013]. Procesy koncentracji produkcji na gruntach rolnych obserwuje się w dynamicznie powstających grupach producentów rolnych. Zjawisku temu sprzyja instrument finansowego wsparcia grup producenckich w ramach PROW 2004-2006 i 2007-2013⁶. W latach 2002-2012 liczba grup producentów rolnych na Dolnym Śląsku zwiększyła się dziesięciokrotnie, co stawia dolnośląskie na drugim miejscu w Polsce, po województwie wielkopolskim. W roku 2002 działała tu formalnie tylko jedna grupa, a w roku 2012 funkcjonowało już ich 112 (11% wszystkich grup producenckich w kraju) [Kutkowska, Antosz 2012]. Obecnie jest ich prawie 140. Duże znaczenie przy powstawaniu grup miało również wyposażenie w infrastrukturę rolniczą, taką jak: magazyny, elewatory i suszarnie [Hasiński 2013]. Przyszłość pokaże, czy są to struktury trwałe, czy ich istnienie i rozwój uzależnione są od finansowania ze środków publicznych. W wyniku przemian obszarowych zachodzących po integracji z UE średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w województwie dolnośląskim wzrosła o 30%, z 8,1 ha w roku 2002 roku do 10,5 ha w 2010 r. (w kraju powierzchnia gospodarstwa prowadzącego działalność rolniczą wynosi 7,92 ha UR i w porównaniu do roku 2002 zwiększyła się o 13%) [Raport z wyników... 2011]. Pomimo zachodzących przemian obszarowych rolnictwo dolnośląskie w dalszym ciągu zachowuje swój dualny charakter. Podobnie jak w innych rejonach kraju, występują tu gospodarstwa o niewielkich arealach i niskiej sile ekonomicznej, ale również gospodarstwa towa-

⁵ Obowiązujący w Polsce po roku 2004 system dopłat bezpośrednich nalicza te płatności do hektara UR, od wielkości obszaru zależą także płatności z tytułu ONW oraz programów rolno-środowiskowych.

⁶ W ramach PROW 2007-2013 dofinansowanie unijne dla 126 grup producenckich w woj. dolnośląskim wynosiło 62 mln złotych.

rowe dysponujące większymi zasobami ziemi rolniczej i o znaczącym potencjale rozwojowym [Wigier 2013].

Prawie 80% gospodarstw rolnych w dolnośląskim prowadzi działalność rolniczą, w tym w 76% z nich działalność wyłącznie rolniczą, a 3% gospodarstw łączy działalność rolniczą i pozarolniczą. Ponad 22% nie prowadzi działalności rolniczej. Są to przede wszystkim gospodarstwa najmniejsze obszarowo, a grunty rolne utrzymywane są przez rolników zapewne do uzyskiwania świadczeń finansowych z KRUS. W latach 2002-2010 zwiększył się udział gospodarstw prowadzących działalność rolniczą (16%). Zwiększone zainteresowanie działalnością rolniczą to efekt programów wsparcia finansowego skierowanych do gospodarstw w ramach WPR po 2004 roku. Ponad 2 tys. użytkowników gospodarstw dolnośląskich zajmuje się działalnością inną niż rolnicza i jest to przede wszystkim agroturystyka. Są to gospodarstwa o mniejszych areałach. Liczba gospodarstw agroturystycznych corocznie wzrasta. Według danych Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w roku 1993 było ich zaledwie 23, a w roku 2012 – 616. Liderem jest powiat kłodzki, na terenie którego zlokalizowanych jest 198 takich gospodarstw, oraz powiat jeleniogórski ze 102 gospodarstwami. Unijne programy wsparcia sprzyjają powstawaniu gospodarstw ekologicznych. W latach 2003-2012 ich liczba zwiększyła się przeszło dziesięciokrotnie, z 110 do 1336. Powierzchnia upraw ekologicznych obejmuje areał prawie 50 tys. ha [Golinowska 2013].

Zmiany w sposobie użytkowania gruntów rolnych i w strukturze organizacji produkcji rolniczej

Województwo dolnośląskie zajmuje 8. lokatę w Polsce pod względem udziału w krajowym zasobie gruntów rolniczych z 6-procentowym udziałem w powierzchni użytków rolnych. Powierzchnia ta uległa zmniejszeniu o około 7% w stosunku do roku 2002, do 951,6 tys. ha. Grunty rolne przesunięte zostały w kierunku wykorzystania nierolniczego, przeznaczono je także na zalesienia. Ubytek ten był relatywnie nieco mniejszy w porównaniu do innych województw w kraju. Struktura użytków rolnych województwa dolnośląskiego różni się od średniej krajowej; dominują grunty orne pod zasiewami⁷. Występuje tutaj relatywnie mniej niż przeciętnie w kraju łąk i pastwisk trwałych (TUZ)⁸. Wyjątkiem są powiaty sudeckie: kłodzki, jeleniogórski, wałbrzyski i kamiennogórski, gdzie udział TUZ stanowi 45-61% ogólnego areału użytków rolnych. Jednak ze względu na bardzo niską obsadę inwentarza żywego użytki te są słabo wykorzystywane jako źródło paszy. Powierzchnia TUZ w woj. dolnośląskim po roku 2000 zmniejszyła się znacząco. Zwłaszcza dotyczy to areałów pastwisk, których powierzchnia zmalała w tym czasie ponad 2,5-krot-

⁷ Grunty orne pod zasiewami stanowią 79% UR, w kraju przeciętnie 67% UR [Raport z wyników... 2011].

⁸ Trwałe użytki zielone stanowią 16% UR, w kraju średnio około 22% [Raport z wyników... 2011].

nie. Na terenie Dolnego Śląska użytki rolne w 91% areалу pozostają w dobrej kulturze rolnej⁹, w kraju udział ten stanowi 81%. Około 3% ziemi jest ugorowanej. Powierzchnia zasiewów wzrosła nieznacznie do 714 tys. ha (tab. 1). Największy udział gruntów pod zasiewami znajduje się w powiatach o najlepszych warunkach klimatyczno-glebowych, a mianowicie: średzkim, strzeleńskim, wrocławskim, ząbkowickim, świdnickim, jaworskim, legnickim, a najmniejszy tam, gdzie klimat i gleby są mało sprzyjające uprawie, czyli w powiatach: jeleniogórskim, wałbrzyskim i kamiennogórskim. Dominują zboża i rzepak, szczególnie duża koncentracja zasiewów tych roślin występuje w gospodarstwach dużych, powyżej 30 ha UR [Raport z wyników... 2011]. W strukturze organizacji produkcji roślinnej zwraca uwagę znaczący udział rzepaku i rzepiku. Po wejściu Polski do UE produkcja rzepaku stała się najbardziej dynamicznie rozwijającą się uprawą w kraju. W woj. dolnośląskim w latach 2002-2011 areal uprawy rzepaku wzrósł z 54 tys. ha do ponad 125 tys. ha, czyli zwiększył się prawie 2,5-krotnie. Również w kraju powierzchnia uprawy rzepaku i rzepiku w tym czasie wyraźnie wzrosła.

Tabela 1. Zmiany w powierzchni zasiewów wybranych upraw w woj. dolnośląskim

Wyszczególnienie	Dolnośląskie		
	2002	2011	
	tys. ha		2002 = 100
Ogółem zasiewy	707,2	714,4	101
Zboża	556,0	511,2	92
Rzepak i rzepik	54,0	125,3	232
Ziemniaki	35,7	23,2	65
Buraki cukrowe	29,7	18,8	63

Źródło: [Roczniki Statystyczne Województw 2005, 2012].

Dolnośląskie zajmuje czołową, drugą lokatę w kraju, po woj. wielkopolskim, w uprawie rzepaku z 13-procentowym ich udziałem w zasiewach krajowych¹⁰. Rzepak uprawiany jest w gospodarstwach obszarowo większych, o powierzchni ponad 20 ha, przede wszystkim w takich powiatach, jak: wrocławski, ząbkowicki, strzeleński, świdnicki i średzki. W roku 2010 udział tej grupy roślin w zasiewach wynosił aż 18%. Przemawiały za tym względy opłacalności produkcji, możliwości zbytu poprzez umowy kontraktacyjne oraz wprowadzone w tym czasie dopłaty do roślin energetycznych w ramach WPR¹¹. Powierzchnia uprawy rzepaku zwiększyła się,

⁹ Utrzymywane zgodnie z normami według Rozporządzenia MRiRW z 12 marca 2007 r. (Dz.U. 2010 nr 39, poz. 2011).

¹⁰ W roku 2012 zbiory rzepaku w dolnośląskim stanowiły 29,3% zbiorów w kraju [Charakterystyka gospodarstw... 2012].

¹¹ W latach 2007-2009, kiedy obowiązywały w Polsce dopłaty do upraw roślin energetycznych, w ramach systemu dopłat bezpośrednich gospodarstwa dolnośląskie uzyskały wsparcie finansowe

gdyż zmieniała się opłacalność jego produkcji w stosunku do zbóż. W latach 2004-2011 znacząco zmieniły się relacje cen rzepaku do cen pszenicy. W roku 2004 relacja ta wynosiła jak 1,80:1,00, w roku 2005 – 2,11:1,00, w roku 2009 – już 2,24:1,00, a w roku 2011 – 2,25:1,00 [Rosiak 2009]. Ceny rzepaku kształtowały się korzystnie ze względu na spodziewany rozwój krajowej produkcji biopaliw. W rezultacie wzrostu areалу uprawy rzepaku w woj. dolnośląskim w niewielkim stopniu zmniejszona została powierzchnia uprawy zbóż, znacznie zmniejszono natomiast arealy produkcji buraków cukrowych i ziemniaków. W strukturze zasiewów dominującym zbożem jest pszenica oraz kukurydza na ziarno, a jęczmienia i żyta uprawia się mniej niż w innych rejonach kraju. Około 74% ogólnego areалу zbóż występuje w gospodarstwach o arealach powyżej 15 ha. Największe powierzchnie uprawy zbóż występują w powiatach: wrocławskim, ząbkowickim, świdnickim, trzebnickim, legnickim, strzelińskim, oleśnickim i średzkim. Kukurydza na ziarno uprawiana jest w gospodarstwach dużych, które mogą inwestować w zakup specjalistycznego sprzętu do zbioru i suszenia. Warunki klimatyczno-glebowe sprzyjają również uprawie burków cukrowych. Ich udział w zasiewach po integracji z UE zmniejszył się o 36%, co spowodowane zostało wprowadzeniem ograniczeń ilościowych produkcji (kwot cukrowych) w ramach WPR oraz zmianami strukturalnymi sektora cukrowniczego w Polsce. Dolnośląskie zajmuje 3. lokatę w kraju pod względem areалу upraw buraka cukrowego. Jest on produkowany w gospodarstwach większych, powyżej 15 ha, przede wszystkim w powiatach: strzelińskim, wrocławskim, świdnickim, średzkim i jaworskim. Występujące w centralnej i zachodniej części Dolnego Śląska sprzyjające warunki przyrodnicze dla produkcji roślinnej skutkują plonami wyższymi niż średnio w kraju. Gospodarstwa dolnośląskie, zwłaszcza te wysokotowarowe, stosują więcej niż przeciętnie w Polsce nawozów mineralnych (tab. 2). W latach 2003-2010 o 70% zwiększyło się zużycie podstawowego czynnika plonotwórczego, jakim są nawozy mineralne. Dzięki dopłatom bezpośrednim uzyskiwanym w ramach WPR, skierowanym do gospodarstw rolnicy dysponują większymi możliwościami finansowymi. Jak wykazały badania prowadzone na Dolnym Śląsku, subsydia te w 70% przeznaczane są na zakup środków do produkcji rolniczej (między innymi nawozów mineralnych), a w 30% na potrzeby gospodarstwa domowego [Kutkowska 2010].

Region dolnośląski należy do województw o najniższej liczbie zwierząt gospodarskich. Obsada bydła na 100 ha UR plasuje woj. dolnośląskie na 15 miejscu w kraju, a obsada trzody chlewnej na miejscu 16. Od wielu lat obserwuje się spadek liczby zwierząt w gospodarstwach, w latach 1990-2003 z powodu niekorzystnych relacji ekonomicznych, a po integracji z UE dynamika spadku obsady inwentarza żywego spotęgowana została koniecznością dostosowania się do unijnych wymogów sanitarnych i weterynaryjnych oraz do zasad zapewnienia dobrostanu zwierząt. Obowiązujący w UE system ograniczeń ilościowych produkcji mleka przypisanych

z tego tytułu w kwocie 2,23 mln złotych. Największe kwoty uzyskali rolnicy z powiatów: ząbkowickiego, wrocławskiego, polkowickiego, strzelińskiego, olawskiego i dzierzoniowskiego.

Tabela 2. Zużycie nawozów mineralnych w woj. dolnośląskim na tle Polski

Wyszczególnienie	Lata	Polska		Dolnośląskie	
		ogółem gospodarstwa	gospodarstwa indywidualnie powyżej 1 ha UR	ogółem gospodarstwa	gospodarstwa indywidualnie powyżej 1 ha UR
		kg			
Nawozy mineralne lub chemiczne	2003/04	99,33	91,9	93,8	69,7
	2010/11	126,6	121,2	159,8	154,4

Źródło: [Roczniki Statystyczne Województw 2005, 2012].

państwom członkowskim ograniczył zdecydowanie liczbę gospodarstw dolnośląskich utrzymujących krowy mleczne. W latach 2002-2010 w woj. dolnośląskim liczba sztuk bydła spadła o 23%, w tym krów o 27%, trzody chlewnej o 46%, owiec o 9%, drobiu o 34%. Ograniczenia ilości pogłowia zwierząt były większe niż średnio w kraju. Zasoby gospodarstw dolnośląskich przesunęły się wyraźnie do produkcji roślinnej, co miało wpływ na zmianę struktury globalnej produkcji rolniczej w województwie (tab. 3).

Tabela 3. Zmiany w strukturze produkcji rolniczej w woj. dolnośląskim na tle kraju

Lp.	Wyszczególnienie	Polska		Dolnośląskie	
		2003	2010	2003	2010
		%			
I	Produkcja globalna	100,0	100,0	100,0	100,0
II	Produkcja roślinna	37,6	37,7	55,7	65,3
1	Zboża	10,4	10,1	32,5	33,6
2	Przemysłowe	5,9	6,5	10,9	16,0
3	Ziemniaki	3,5	3,7	2,3	2,0
4	Warzywa	7,5	8,2	6,2	7,5
5	Owoce	8,0	5,8	2,7	2,5
III	Produkcja zwierzęca	62,4	62,3	44,3	34,7
1	Żywiec wołowy	4,1	6,0	2,1	3,0
2	Żywiec wieprzowy	24,2	18,1	13,9	7,3
3	Mleko krowie	17,9	17,0	8,8	6,0
4	Jaja kurze	4,8	6,5	7,3	8,2

Źródło: [Roczniki Statystyczne Województw 2005, 2012].

5. Procesy inwestycyjne w rolnictwie dolnośląskim

Wparcie z programów unijnych spowodowało zwiększoną dynamikę nakładów inwestycyjnych w rolnictwie. Nakłady inwestycyjne wzrosły w woj. dolnośląskim w nieco mniejszym tempie aniżeli średnio w kraju, niemniej jednak w roku 2011 w stosunku do roku 2001 w przeliczeniu na 1 ha UR zwiększyły się przeszło dwukrotnie (tab. 4). Inwestycje w gospodarstwach rolnych dotyczyły przede wszystkim wyposażenia w ciągniki i środki transportu oraz maszyny rolnicze. W latach 2005-2010 użytkownicy gospodarstw indywidualnych zakupili prawie 7 tys. ciągników. Najwyższy poziom zakupów odnotowano w grupie obszarowej 50-100 ha i powyżej 100 ha, w których zakupów dokonało od 42 do 63% gospodarstw. Pomimo ograniczenia liczby gospodarstw rolnych w dolnośląskim zanotowano 30-procentowy przyrost stanu maszyn i urządzeń i 6-procentowe zwiększenie udziału gospodarstw zmechanizowanych. Wysoki udział zbóż i rzepaku w strukturze zasiewów przełożył się na zwiększenie się liczby kombajnów zbożowych [Raport z wyników... 2011]. Procesy inwestowania w sprzęt mechanizacyjny wzmocnione zostały możliwością współfinansowania ze środków unijnych. W latach 2002-2013 w ramach programów SAPARD, SPO „Rolnictwo” oraz PROW 2007-2013 około 3 tys. gospodarstw dolnośląskich skorzystało z tych możliwości. W latach 2007-2013 w wyniku realizacji działania PROW „Modernizacja gospodarstw rolnych” 2209 gospodarstw dolnośląskich (3,5% gospodarstw powyżej 1 ha UR) realizowało procesy inwestycyjne. Dotyczyło to przede wszystkim gospodarstw o areałach 50-100 ha i powyżej 300 ha, wśród których w programie tym uczestniczyła prawie połowa gospodarstw. Wartość inwestycji zrealizowanych w ramach tego działania wyniosła ponad 750 mln złotych, z czego ponad 30% stanowiło dofinansowanie z budżetu UE. Inwestowano przede wszystkim w zakup ciągników i maszyn rolniczych, rzadziej w budowę nowych obiektów gospodarczych [Wsparcie ARiMR... 2014].

Tabela 4. Dynamika nakładów inwestycyjnych w rolnictwie w woj. dolnośląskim na tle Polski

Wyszczególnienie	Polska				
	2001	2002	2003	2010	2011
	%				
Ogółem	100	104	97	178	205
Na 1 ha UR	100	114	110	211	244
	dolnośląskie				
	2001	2002	2003	2010	2011
	%				
Ogółem	100	95	77	127	192
Na 1 ha UR	100	105	85	151	232

Źródło: [Roczniki Statystyczne Województw 2005, 2012].

6. Podsumowanie

Okres po integracji Polski ze strukturami UE był czasem zmian w rolnictwie, również w rolnictwie dolnośląskim. Do gospodarstw rolniczych w ramach WPR napłynęły środki finansowe o skali nieporównywalnie większej niż do tej pory. Podstawowym instrumentem wsparcia stały się płatności bezpośrednie, którymi objęto 95% gospodarstw dolnośląskich prowadzących działalność rolniczą. Wielu rolników skorzystało także z możliwości uzyskania dofinansowania swojej działalności z rolniczych programów operacyjnych, zwłaszcza z PROW 2007-2013. Skala i formy dofinansowania gospodarstw, a także konieczność dostosowania się do obowiązujących w UE standardów sanitarnych, weterynaryjnych, dobrostanu zwierząt, jakości środowiska przyrodniczego, ograniczeń ilościowych produkcji oraz procesy globalizacyjne przyczyniły się do dzisiejszego obrazu rolnictwa dolnośląskiego.

Zmniejszyła się liczba gospodarstw rolnych kosztem przede wszystkim tych najmniejszych, jednocześnie prawie o jedną trzecią wzrósł przeciętny areal gospodarstwa w województwie. Zauważa się wyraźne procesy koncentracji gruntów w jednostkach powyżej 50 ha i powyżej 100 ha użytków rolnych, a dynamicznie rozwijające się grupy producenckie koncentrują produkcję. Wsparcie finansowe z budżetu unijnego, a także rosnący na rynkach światowych popyt na żywność sprawiają, że działalność rolnicza stała się atrakcyjna. Po roku 2002 zwiększył się udział gospodarstw prowadzących działalność rolniczą, jednak jedna piąta gospodarstw dolnośląskich, tych najmniejszych, nie prowadzi działalności rolniczej, a grunty rolne są tam utrzymywane do celów uzyskania świadczeń finansowych z KRUS. Stosunkowo niewielka jeszcze liczba gospodarstw prowadzi działalność inną niż rolnicza; jest nią przede wszystkim agroturystyka.

Okolo 7% gruntów rolnych odeszło z zasobu rolniczego i przeznaczonych zostało na zalesienia oraz cele związane z rozwojem infrastruktury, komunalne i inne. Na użytkach rolnych dominują grunty pod zasiewami, w ponad 90% pozostają one w dobrej kulturze rolnej. W strukturze zasiewów zwraca uwagę znaczący udział rzepaku, niezmiernie duży udział zbóż, pszenicy i kukurydzy. Zmniejszył się areal uprawy ziemniaków oraz buraka cukrowego, jako efekt ograniczeń ilościowych produkcji cukru. Dalszemu ograniczeniu, zapoczątkowanemu w latach 90. ubiegłego wieku, uległa produkcja zwierzęca. Województwo dolnośląskie należy do województw o najmniejszej liczbie zwierząt gospodarskich. Wsparcie finansowe uzyskane przez rolników w ramach WPR przyczyniło się do zwiększenia dynamiki nakładów inwestycyjnych w rolnictwie.

Warunki integracji z UE przyczyniły się do powstania w woj. dolnośląskim dwóch typów rolnictwa. Pierwszy to rolnictwo wysokotowarowe, oparte o duże gospodarstwa usytuowane przede wszystkim w powiatach o dobrych warunkach klimatyczno-glebowych, produkujące głównie zboża i rzepak. Są to gospodarstwa wyposażone w nowoczesny sprzęt rolniczy i stosujące najnowsze technologie produkcji, które zdolne są do konkurowania z innymi na rynkach unijnych i światowych.

wojowi tego rolnictwa sprzyjają procesy koncentracji gruntów i integracji. Drugi typ to rolnictwo związane z mniejszymi gospodarstwami, rolnictwo sudeckie, a także prowadzone w gospodarstwach położonych na terenach o wysokich walorach przyrodniczych. Do tych gospodarstw skierowane zostały instrumenty wsparcia w ramach PROW, takie jak: wsparcie terenów ONW, programy rolno-środowiskowe, wspieranie gospodarstw agroturystycznych i inne. Gospodarstwa te produkują na mniejszą skalę, często łącząc pracę w gospodarstwie z innymi działalnościami gospodarczymi.

Literatura

- Berbeka T., 2012, *Przemiany obszarowe gospodarstw rolnych na Dolnym Śląsku w latach 1996-2010*, Roczniki Naukowe SERiA, t. XIV, z. 1, Warszawa-Poznań-Białystok, s. 20-33.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych województwa dolnośląskiego 2012, PSR 2010, Wojewódzki Urząd Statystyczny we Wrocławiu.
- Golinowska M., 2013, *Rozwój rolnictwa ekologicznego*, UP we Wrocławiu, Wrocław.
- Hardt Ł., 2007, *Implikacje reformy WPR dla polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich*, INE PAN w Warszawie, na zlecenie KIE, Warszawa.
- Hasiński W., 2013, *Grupy producentów rolnych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem Dolnego Śląska*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego nr 31, Wrocław.
- Kozera M., 2011, *Regionalne wykorzystanie środków pomocowych Unii Europejskiej*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G., T 98, s. 118-125.
- Kutkowska B., 2010, *Skala i formy oddziaływania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej wspierających rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku*, [w:] *Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku*, red. B. Kutkowska, IRWiR PAN, Warszawa, s. 39-70.
- Kutkowska B., Antosz I., 2012, *Szanse i zagrożenia grup producentów rolnych*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 4 (157), s. 91-111.
- Kutkowska B., Hasiński W., 2013, *Significance of CAP (Common Agricultural Policy) instruments in intraregional diversification of rural areas on the example of Lower Silesian voivodship*, “Journal Rural Areas Development”, no. 3 (w druku).
- Raport z wyników województwa dolnośląskiego, PSR 2010, 2011, Wojewódzki Urząd Statystyczny we Wrocławiu.
- Roczniki Statystyczne Województw 2002, 2005, 2012, GUS, Warszawa.
- Rosiak E., 2009, *Krajowy rynek rzepek w sezonie 2009/2010 (prognoza)*, IERiGŻ, Warszawa.
- Sikorska A., 2013, *Obrót ziemią a przemiany agrarne w indywidualnym rolnictwie*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, s. 8-21.
- Wieliczko B., 2006, *Polityka Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich*, Studia i Monografie nr 134, IERiGŻ, Warszawa.
- Wigier M., 2013, *Model rozwoju rolnictwa polskiego w świetle efektów realizacji WPR*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 1, s. 22-41.
- Wsparcie ARiMR na rzecz województwa dolnośląskiego w ramach programów współfinansowanych przez UE, 2014, Departament Programowania i Sprawozdawczości ARiMR Warszawa, marzec.

LOWER SILESIAN AGRICULTURE AFTER 10 YEARS SINCE THE ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Summary: The aim of the article is the identification of changes in Lower Silesian agriculture after the adaptation of CAP. The source of materials were public statistics and information of Agency of Restructuring and Modernizing of Agriculture. The study used the comparative method of analysis. After 2002, the number of farms decreased by 30%. This applies to the smallest farms. At the same time a process of concentration of land in large farms with an area of over 50 ha. and 100 ha. was noted. Resources of farms have shifted towards crop production, mainly cereals and oil seed rape, as it was seen in the structure of output. The funds gained within the CAP initiated the modernization processes in farms.

Keywords: Common Agricultural Policy, agriculture, Lower Silesia.